

...ja niin vihittiin Turun tuomiokirkko

FM Minna Vesanto
minna.vesanto@evl.fi

Kirjoittaja on Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymän tiedottaja. Teksti on julkaistu Kirkko ja me -lehden numerossa 10 / 1999. Teksti julkaistaan Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymän verkkopalvelussa kirjoittajan luvalla. Lähdeluettelo on tekstin lopussa.

”Kun Herra ynnä Pyhä Pietari Ne maata merta muinoin matkasi, Niin kerrotaan, he kesäillan tullen Myös saivat Suomenmaalle siunatullen”, laulettiin vielä vähän aikaa sitten nuoren seurakunnan veisukirjasta Eino Leinon sanoin. ”Oi Herra, mille maalle jouduttiin! Mik’ kansa köykkyselkä, köyhä niin!” alkoi Pietari. ”Mut Herra hiljakseen vain hymyili: ’Voi olla, maa on karu, kylmäkin, Ja vilja kasvaa voisi vikkelämmin, Mut kansa, sen on sydän kaunis, lämmin.’”

”Lapsi maalta vierahalta, se oli herra Heinärikki; vaan joka Ruotsissa yleni, se oli Eerikki ritari, Ruotsin kuuluisa kuningas”, lauloi kansa Henrikin surmarunoa keskiajalla. Heinärikki, lähetyspiispa Henrik järjesti Suomen kirkollisia oloja ensimmäisestä ristiretkestä luultavasti 1157, kunnes hänet kertoman mukaan surmattiin Köyliönjärven Kirkkokarilla seuraavana vuonna. Kirkollinen Pyhän Henrikin legenda laadittiin vähän ennen kun Pyhän Henrikin maallisia jäännöksiä siirrettiin Turun tuomiokirkkoon. Kansan laulamasta runosta on useita versioita joita merkittiin muistiin ensimmäisen kerran 1600-luvulla. Kuvattuna tapahtumat ovat Nousiaisten kirkossa lepäävässä sarkofagissa. Piispa Henrikiä alettiin kunnioittaa koko Suomen taivaallisena suojelijana. Pyhänä hänet mainitaan ensimmäisen kerran paavi Bonifatius VIII:n kirjeessä vuonna 1296.

Noin vuonna 1565 piispa Paavali Juusten viimeisteli ensimmäisen Suomen kirkkohistorian, Suomen piispan kronikan, ja ilmoittaa ristiretkien ajoiksi Suomi noin Herran vuoden 1150 paikkeilla, sen jälkeen Häme Herran vuonna 1249, vuonna 1293 käännytettiin Karjala. Katolinen ja ortodoksinen kirkko olivat ajautuneet lopulliseen välirikoon 1054 ja lähetystyötä tehtiin kilpaa kahden uskon rajamailla Suomessa.

Kauppa, kulttuuri, kristinusko

Kun viikinkiajan iltarusko vielä hämmötti ja kristinusko vähitellen syleili surevia, hautaustavatkin muuttuivat pikkuhiljaa. Polttohautaus jäi, tuli ruumishautaus tilalle. Kun vainaja ennen oli haudattu pää pohjoiseen ja jalat etelään, nyt vainaja laskettiin maan poveen pää länteen ja jalat itään niin että hän ylösnousemuspäivänä katsoisi itäiseen taivaanrantaan ja ensimmäisenä näkisi Kristuksen tulemisen. Omaiset totesivat myös, ettei vainaja enää tarvinnut taivaalliselle matkalleen muuta kuin puhtaan sielun, ja jättivät arkusta aseet, työkalut ja korut maallisempaan käyttöön. Merkkejä kristinuskon vaikutuksesta hautauspaoihin on 1000-luvulta, kertovat historioitsijat. Mälaren Björkön saarelle oli 800-luvulle noussut kauppakeskus Birka, jonne Pohjolan apostoli piispa Ansgarius teki lähetysmatkoja jo 800-luvulla. Ehkäpä juuri suomalaiset Birkan kävijät toivat muassaan riipusristejä, miekkoja, länsimaista kulttuuria ja kokemuksia kristinuskosta. Yksi monista kalmistolöydöistä on Maarian Taskulan risti, jonka tutkijat ovat sijoittaneet 1000-luvun puoliväliin.

Ensimmäiset kristinuskoon viittaavat ristiornementit ja miekkoihin löydyt tekstit In Nomine Domini, Deus Meus tai Amen saattoivat vuosituhatien vaihteen suomalaisille olla vielä lähinnä mahtavan uuden jumalan suojelussa voimallisia taikasanoja ja -merkkejä.

Suomi oli myös viikinkireittien ja idän kauppateiden varrella. Novgorodiin suuntaavat kauppiaat saattoivat poiketa Suomenlahden rannoilla ja jättää jälkeensä viitteitä kristinuskoon.

”Vanhin kirkollinen sanasto viittaa siihen, että kristillisiä vaikutteita on tänne tullut ensin idästä”, kirjoittaa historiantutkija Kauko Pirinen. Pappi, risti, raamattu ja pakana ovat kulkeutuneet suomenkieleen muinaisvenäjän kautta ennen vuosituhatien vaihdetta, hän kertoo. Kauppapaikka Novgorod sai piispanistuimen 989. Pirinen viittaa myös paikannimien perusteella tehtyihin oletuksiin, että Aurajoen suulla olisi ollut Novgorodin kauppasiirtola. Turku tulee venäjältä ja tarkoittaa kauppapaikkaa.

Kankeä kansa

“Ylen raskas ja vaikea valitus on esitetty apostoliselle istuimelle siitä, että suomalaiset aina, kun heitä uhkaa vihollisten sotajoukko, lupaavat säilyttää kristillisen uskon ja pyytävät hartaasti saarnaajia ja kristillisen lain selittäjiä, mutta sotajoukon vetäytyttyä kieltävät uskon, halveksivat ja ankarasti vainoavat saarnaajia”, valittaa paavi Aleksanteri III Upsalan arkkipiispalle ja tämän piispoille Gravis admodum -bullassa 1171 ja muistuttaa paimeniaan siitä, että heidän suojelun vastineeksi täytyy saada suomalaisilta takeet siitä, että omapäinen kansa pitäytyy kristinuskossa. Kristillinen kirkko soluttautui kansan syviin riveihin muun muassa rakentamalla kirkkoja uhrilehtoihin ja palvontapaikoille. Kansanrunous kesytettiin kristilliseksi. Kansan keskellä kristilliset ja pakanalliset tavat elivät rinta rinnan pitkään. Keskiajalla Pyhä Ukkokin modernisoitui kansan suussa Jumalan käskyläiseksi.

Lisääntynyt verorasitus kävi suomalaisten oikeustajulle. “Heinärikki” pyysi surmarunossa Lallin rouvalta kestitystä maksua vastaan. Maksusta tietämättä mahtitalonpoika Lalli hurjistui kestitysverosta, ruokaruotsista, jota ajatteli näin itseltään perityn.

Kirkollinen legenda sen sijaan kertoo piispan ojentaneen murhamiestä “kirkollisella kurilla, niin ettei anteeksisaannin helppous olisi tälle yllykkeenä rikkomiseen”.

Koroisten kautta Unikankareelle

Paavi Gregorius IX lähettää kirjeen 1229: “Suomen piispa on esittänyt meille, että alkavassa kristillisyyden istutuksessa niillä seuduilla, missä hänen tuomiokirkkonsa on ollut, se on sijainnut vähemmän sopivalla paikalla; siksi hän on pyytänyt, että nyt kun, katolisen uskon niillä seuduilla Jumalan armosta kasvaessa, on tiedossa useita tähän soveliaita paikkoja, määräisimme piispanistuimen siirrettäväksi edullisemmalle paikalle hänen hiippakunnassaan.” Niin piispanistuin, siis hallintokeskus, siirrettiin Nousiaisista Rantämäen Koroisiin.

Tuohon aikaan Suomen piispana oli ronskiotteinen Tuomas, joka ei kaihtanut kovakouraisiakaan keinoja vastakäntynyttä Hämettä provosoivia venäläisiä vastaan. Oppinut piispa Tuomas teki tomerasti lähetystyötä, levitti uskoa, puolusti maata ja järjesti napakoin ottein Suomen kirkollisia oloja. Lähelle Koroisia me pystytimme Tuomaansillan.

Kun Turun linnaa perustettiin 1280-luvulla, Koroinen oli jo jäänyt syrjäiseksi taajamaksi. Vuonna 1286 piispanistuin taas päätettiin siirtää lähemmäs Aurajoen suuta. Unikankareen uutta tuomiokirkkoa alettiin rakentaa tiilestä. Pyhän Olavin dominikaaniluostarin veljet opettivat kansan keskellä. Unikankareen kummun pielessä oli jo asutusta - uskotaan -, torikin ja kummulla luultavasti saksalaisten kauppiaiden ja seudun talonpoikien käyttämä puinen 1200-luvun puolivälissä rakennettu Pyhän Marian seurakuntakirkko, sen kivinen sakasti ja hautausmaa aivan kirkon vieressä. “Pieni kirkko ja tori”, kuvailee C.J. Gardberg, “m arkkinoiden, pyhimysjuhlien ja käräjien tapahtumakeskuksina.” Tuomiokirkolla oli ensin suojelijanaan Neitsyt Maria, kuten edeltäjällään Koroisissa. Piispankirkkona se sai suojelijakseen myös Pyhän Henrikin.

Ensimmäisen suomalaissyntyisen piispan, ruskolaisen Maunu I:n kaitsennassa Turun vielä osittain keskeneräinen kirkko Unikankareella vihittiin tuomiokirkoksi 17.6.1300. Seuraavana päivänä 18.6.1300 Pyhän Henrikin maallisia jäännöksiä siirrettiin juhlallisesti Nousiaisista Turun tuomiokirkkoon. Samana vuonna seitsemän vuotta aiemmin aloitettu ristiretki Karjalaan ylsi Nevajoelle saakka ja Roomassa vietettiin ensimmäistä Pyhää Vuotta, joka kokosi paavinistuimen äärelle eräiden lähteiden mukaan jopa kaksi miljoonaa pyhiinvaeltajaa.

Lähdeluettelo

Pyhän Henrikin surmaruno Kymijoen varrella kehitetyn toisinnon mukaan.

Pyhän Henrikin legenda Juhani Rinteen mukaan.

Paavali Juusten: Suomen piispanin kronikka.

Juhani Rinne: Turun tuomiokirkko keskiaikana I. 1941.

Martti Parvio: Turun tuomiokirkko. 1960.

Ella Kivikoski: Suomen esihistoria. 1961.

Mikko Juva, Vilho Niitemaa, Päiviö Tommila (toim.): Suomen historian dokumentteja 1. 1968.

Ella Kivikoski, C.J. Gardberg: Turun kaupungin historia 1. 1971.

Suomen historia 1. 1984.

Kauko Pirinen. Suomen kirkon historia 1. 1991.

Simo Heininen, Markku Heikkilä: Suomen kirkkohistoria. 1996.

Helena Edgren, Kirsti Melanko (toim.): Pyhän Henrikin sarkofagi. 1996.